UNIVERZITET U SARAJEVU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

KOMENTAR DJELA „STVARALAČKA EVOLUCIJA“ HENRIA BERGSONA

Završni rad

Mentor: Izv. prof. dr. Oliver Jurišić **Student: Ivan Popović**

Sarajevo, 2026.

SAŽETAK

Henri Bergson bio je francuski filozof koji je djelovao krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Jedan je od najistaknutijih filozofa tog doba. Među njegovim djelima posebno izdvajamo *Stvaralačku evoluciju* za koju je dobio Nobelovu nagradu iz književnosti. Bergson se posebno bavio znanošću i pitanjem što je vrijeme te je 1922. u djelu *Trajanje i istovremenost* raspravljao o Einsteinovoj teoriji relativnosti. Za Bergsona je trajanje neprekinuti tijek svijesti u kojem su prošlost, sadašnjost i budućnost povezane, dok Einstein promatra vrijeme isključivo matematički i fizički.

Evolucija života glavni je predmet proučavanja Bergsonove filozofije. Sve promjene i stvaranje koje se odvijaju u evoluciji događaju se u trajanju. Suvremene teorije finalizma i mehanicizma koje se protive stvaralačkoj filozofiji, Bergson vješto nadilazi. Glavni pojam koji prožima svu njegovu filozofiju životni je uzmah. To je stvaralačka sila života koja pokreće evoluciju i omogućuje nastanak novih oblika života. Životni se uzmah razdvaja u različite smjerove, a to su biljni i životinjski svijet. Biljke su uglavnom nepokretne i usmjerene na vlastitu proizvodnju hrane. Životinje razvijaju pokretljivost i živčani sustav te se dijele na kukce koji razvijaju instinkt i čovjeka koji razvija inteligenciju.

Bergson smatra da razum nije dovoljan za potpuno razumijevanje života te uvodi novi pojam intuicije. Intuicija je način spoznaje kojim pokušavamo neposredno zahvatiti trajanje, život, svijest i stvaralački proces. Svijest se pojavljuje tamo gdje postoji izbor između različitih mogućnosti djelovanja. Bergson razlikuje dva oblika reda: geometrijsko-fizikalni red koji se temelji se na pravilima i životni red koji nastaje stvaralački.

Životni uzmah želi ostvariti što više slobode i stvaranja u materijalnom svijetu. Materija predstavlja određenu nužnost i otpor, dok život pokušava unijeti pokret, slobodu i neodređenost. Upravo zbog toga evolucija nije unaprijed zacrtan proces. Život se stalno prilagođava novim uvjetima i pritom stvara nove oblike. Zbog toga budućnost evolucije nije moguće potpuno predvidjeti. Individualnost i udruživanje također su dio istog procesa: život istodobno stvara pojedince i povezuje ih u zajednice.

Čovjek je postavljen na vrhunac evolucije jer ima razvijenu sposobnost intuicije i inteligencije. Problem je u tome što je čovjek razvio inteligenciju više nego intuiciju. Zato često svijet promatra kao skup nepokretnih stvari umjesto kao živi proces. Filozofija ima zadatak pomoći čovjeku da ponovno razvije intuiciju.

Bergson ne smatra da su tijelo i duh potpuno odvojeni. Svijest se služi tijelom i mozgom, ali svijest nije proizvod mozga. Mozak omogućuje izbor i djelovanje, ali svijest ima šire značenje od samog fizičkog funkcioniranja mozga. Čovjekova svijest povezana je sa slobodom, stvaralaštvom, intuicijom i duhovnim životom.

Ključne riječi: kreativna evolucija, trajanje, uzmah života, mehanicizam, finalnost, inteligencija, intuicija, instinkt, svijest, stvaranje, promjena, razum.

SUMARRY

Henri Bergson was a French philosopher who was active in the late 19th and early 20th centuries. He was one of the most prominent philosophers of that period. Among his works, *Creative Evolution* is particularly notable, for which he was awarded the Nobel Prize in Literature. Bergson was particularly interested in science and the question of what time is, and in 1922, in his work *Duration and Simultaneity*, he discussed Einstein's theory of relativity. For Bergson, duration is an uninterrupted flow of consciousness in which the past, present, and future are connected, while Einstein views time exclusively from a mathematical and physical perspective.

The evolution of life is the main subject of Bergson's philosophy. All change and creation that take place during evolution occur within duration. Bergson skillfully goes beyond the contemporary theories of finalism and mechanism, which oppose his philosophy of creativity. The main concept that runs throughout his entire philosophy is the *élan vital*, or vital impetus. It is the creative force of life that drives evolution and enables the emergence of new forms of life. The vital impetus separates into different directions, namely the plant and animal worlds. Plants are generally immobile and focused on producing their own food. Animals develop mobility and nervous systems and are further divided into insects, which develop instinct, and humans, who develop intelligence.

Bergson believes that reason is not sufficient for a complete understanding of life, so he introduces the new concept of intuition. Intuition is a way of knowing through which we attempt to directly grasp duration, life, consciousness, and the creative process. Consciousness appears wherever there is a choice between different possibilities for action. Bergson distinguishes between two forms of order: the geometric-physical order, which is based on rules, and the vital order, which arises creatively.

The vital impetus seeks to achieve as much freedom and creativity as possible within the material world. Matter represents a certain necessity and resistance, while life attempts to introduce movement, freedom, and indeterminacy. Therefore, evolution is not a predetermined process. Life constantly adapts to new conditions and, in doing so, creates new forms. For this reason, the future of evolution cannot be completely predicted.

Individuality and association are also part of the same process: life simultaneously creates individuals and connects them into communities.

Humans are presented as the culmination of evolution because they possess highly developed abilities of intuition and intelligence. The problem is that humans have developed intelligence more than intuition. Therefore, they often perceive the world as a collection of immovable things rather than as a living process. Philosophy has the task of helping humans to develop their intuition again.

Bergson does not believe that the body and spirit are completely separate. Consciousness makes use of the body and brain, but consciousness is not a product of the brain. The brain enables choice and action, but consciousness has a broader meaning than the mere physical functioning of the brain. Human consciousness is connected with freedom, creativity, intuition, and spiritual life.

Keywords: creative evolution, duration, vital impetus, mechanism, finality, intelligence, intuition, instinct, consciousness, creation, change, mind.

UVOD

Svijet s početka dvadesetog stoljeća pun je samopouzdanih znanstvenika koji su oslanjajući se na svoj intelekt, mislili da su dokučili svu stvarnost i da nema više ništa neobjašnjivog. Kroz tu masu velikih umova probija se misao filozofa koja u duhu njegove filozofije prolazi i traje do ovog trenutka pisanja, dok spoznaje tih znanstvenika ostaju zaleđene i zaboravljene na početku dvadesetog stoljeća. Tu njegovu misao ću, s velikom radošću, predstaviti u ovom radu.

Kako je spektar područja kojima se Bergson bavio izniman, odlučio sam se fokusirati na djelo koje je na najbolji način akumuliralo i ujedinilo svu njegovu filozofsku misao, a to je *Stvaralačka evolucija.* Prije iscrpne analize tog djela, uvest ću nas uvodnim djelom općenito u njegov život i filozofiju. Istaknuo bih u tome jedan zanimljiv i neizostavan dio njegove karijere u kojem je raspravljao s tadašnjim najpopularnijim znanstvenikom Albertom Einsteinom.

Bergson je, kao matematičar, dosta konstruktivan, tako da će glavni dio ovog rada pratiti njegovu sustavatičnu filozofiju koju je predstavio u *Stvaralačkoj evoluciji*. Glavne ideje koje su stajale suprotstavljanje Bergsonovoj misli su mehanicizam i finalizam. Bergson se ukazujući na nelogičnosti i nedostatke tih ideja, oslobodio od njih i rasterećeno dalje nastavio iznositi svoju filozofiju. Slobodan od tih ideja, nastavlja se baviti samom evolucijom života. Pokretač svega životni je uzmah koji sve mijenja i sve stvara u trajanju. Ono što je stvoreno procesom evolucije jesu biljke i životinje. U radu ću pratit razvoj živog svijeta i sve sposobnosti kojima se obogaćuju bića da bi se što bolje prilagodila životu na svijetu. Kako će se u evoluciji javljati, tako će se i u radu proučavati epiteti živih bića, a to su instinkt, inteligencija i intuicija. Objasnit će se kako je došlo do razilaženja u evoluciji, zašto je došlo do razvoja spomenutih epiteta i čemu oni služe.

Vrhunac je evolucije, kao i cilj ovoga rada, čovjek. Cilj je predstaviti sve ono što se dogodilo na liniji života, u trajanju, od početnog uzmaha do pojave nas ljudi koji trenutačno razmišljamo o ovome. Prema Bergsonu cilj je filozofije odmaknuti ljude od krutih pojmova i formula, osloboditi prostor mislima suprotstavljajući se rutini, inerciji i diktatu utilitarnog uma da uspostavi slobodnu cirkulaciju života u mislima. Neka taj cilj bude ostvaren i potpomognut sljedećim dijelom rada koji je za vas čitatelje pripravljen.

1. UVODNO POGLAVLJE

1.1. O autoru

Henri Bergson rođen je 28. listopada 1859. u Parizu kao sin židovskih roditelja zbog čega je bio povezan sa židovskom duhovnom tradicijom. Majka mu je bila irskog podrijetla te je zbog toga bio povezan s engleskim pragmatizmom. Imao je dobre uvjete za obrazovanje što ga je potaknulo da upiše studij matematike i filozofije iz čega je dobivao odličja. Bio je dobar iz retorike. Za vrijeme studija posebno ga je privlačila Spencerova filozofija preko koje dolazi do ideje vremena kojom se kasnije bavi. Bergson je 1889. promoviran u doktora filozofije. Suprugom Louise Neuberger oženio se 1891. Svoje priznato mjesto u francuskoj filozofiji dobiva nakon objavljivanja djela *Materija i sjećanje*. *Uvod u metafiziku* objavljuje 1903., a znamenito djelo *Stvaralačka evolucija* objavljuje 1906. te je to djelo i najvažnije za ovaj rad.

Za vrijeme Prvog i Drugog svjetskog rata Bergson se sve više bavio i političkim pitanjima. Bergson je za vrijeme Prvog svjetskog rata išao u tajne misije za francusku vladu u SAD i Španjolsku. Zanimljivo je da je Vatikan Bergsonova djela od 1910. stavio na Indeks zabranjenih knjiga ponajviše zbog neslaganja s njegovom filozofijom o stvaralačkoj evoluciji. Važno je istaknuti kako je Bergson prije svega vrhunski književnik kojeg krasi ljepota stila i jezika tako da, pored toga što je najpoznatiji po svojoj filozofiji, on je i dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1927.

Bergson se u svojoj filozofiji, pogotovo u djelu *Trajanje i istovremenitost* (1922.), bavio i fizikom te poimanjem vremena što ga je dovelo u raspravu s A. Einsteinom. Dao je filozofsku kritiku Einsteinovoj teoriji relativnosti i jedan je od rijetkih značajnih filozofa koji je svoje prigovore javno obznanio.

Svoje posljednje značajno djelo *Dva izvora morala i religije* objavljuje 1932.

U podmakloj dobi doživljava izbijanje Drugog svjetskog rata i okupaciju Pariza. Njemačke vlasti ponudile su mu arijevstvo i pomilovanje, ali on je to odbio. Kao i svi

ostali Židovi, svojevoljno je, usred zime, otišao i stao u red za uzimanje židovske zvijezde tijekom čega je dobio upalu pluća od čijih je posljedica i preminuo 4. siječnja 1941.[1]

Pred kraj života Bergson se intelektualno i emocionalno priklonio mističkom kršćanstvu te je bio spreman prijeći na kršćanstvo, ali zbog okolnosti Drugog svjetskog rata i ugroženosti Židova, to ipak nije učinio. O tome svjedoči i njegov prijatelj A. D. Sertillanges koji kaže: „Mislim, da mi samo to treba reći, kako je njegov razvitak bio toliko radikalan, da je osjećao potrebu priključiti se ne samo Kristu i svecima, nego i Crkvi… Ja sam istom kasnije doznao – tako je diskrecija tog plemenitog muža bila savršena, da je već onda odlučio krstiti se; da je za to odredio i svećenika, od koga to doznajem; i da je krštenje odgodio samo radi privremenih razloga, koji su proistjecali iz finoće njegova srca.“[2] U testamentu je tražio kršćanski pokop koji je i obavljen na svečan način u pariškoj katedrali.

[1] Usp. Goran GRETIĆ, *Sloboda i vremenitost bitka.* (Zagreb: Demetra, 2002.), 11-14.
[2] A. D. SERTILLANGES, *Bergson apologeta.* Obnovljeni život (1942.), 23. (2.), 207-215., 215.

1.2. Bergsonova filozofija

Filozofski pokreti u Francuskoj u 19. stoljeću bili su spiritualizam i pozitivizam te je za njih specifična povezanost psihologije i filozofije. Psihologija se posebno uključila napretkom medicine u područja filozofije koji se bave sviješću. Na tom putu nalazi se Bergson koji pokazuje interes za eksperimentalno-psihologijska pitanja. Ta zainteresiranost rezultirala je njegovim prvim velikim djelom *Ogled o neposrednim datostima svijesti* u kojem on zapravo proširuje Spencerova polazišta. U tom se djelu bavi i slobodom kao kategorijom svijesti. Predmet su proučavanja podražaji i osjećaji koji stoje jedan nasuprot drugog kao mjerljive i nemjerljive stvari.[3]

Kod Bergsona uočavamo pokušaj povezivanja materijalnog i nematerijalnog svijeta s pomoću svijesti. Takvim razmišljanjima odvaja se od asocijativnih teorija J. S. Milla i teze o pasivnosti svijesti. Prema Bergsonu svijest nije *tabula rasa.* Svijest sadrži određene datosti koje nisu Bog, sloboda i besmrtnost kako su smatrali u francuskoj spiritualističkoj filozofiji. Temeljna je datost ljudske svijesti vrijeme kao psihički fenomen. Odlika je psihičkog vremena trajanje te je ono dostupno jedino introspekcijom. S druge strane, fizikalno je vrijeme određeno prostorom te ga možemo izmjeriti, a središte učenja o vremenu intuicija je trajanja. Ovdje nailazimo na problem slobode koja je moguća samo u vremenu trajanja, ali ne i u proteklom vremenu.[4]

Temu slobode nalazimo u sljedećem značajnom djelu: *Materija i sjećanje*. U objašnjavanju slobode on se služi rezultatima pojedinačnih znanstvenih istraživanja. Bergson nastavlja svoje analize pokušavajući utemeljiti razlikovanje predodžbe i opažanja tj. izvanjskog i unutarnjeg. Oba pripadaju datostima svijesti, pri tome materija predstavlja cjelinu slika, a postupak opažanja materije čini mogućim djelovanje tih slika na naše tijelo. Materija je identična njenoj predodžbi, tako da svijest nastaje tek kada postoji mogućnost reagiranja na izvanjske podražaje.

Među filozofima bilo je popularno pitanje o sjedištu duše u ljudskom tijelu smatrajući da je ono u epifizi i da je svijest samo popratna pojava funkcioniranja mozga. Bergson određuje mozak kao organ koji svijesti nudi izbor i mogućnost reagiranja na izvanjski svijet. Nije mozak ono što misli, već se misleći duh služi mozgom da bi se

[3] Usp. Goran GRETIĆ, *Sloboda i vremenitost bitka,* 15.
[4] Usp. Isto, 17.

njegova volja izrazila u djelovanju. Istomišljenika u vezi povezanosti subjekta i objekta Bergson pronalazi u G. Berkerleyu čije radove proučava i citira.[5]

Što se tiče filozofije spoznaje, značajno je djelo *Uvod u metafiziku* u kojem, prema Bergsonu, postoji znanstvena i filozofska spoznaja tj. mehanicistička i intuitivna. Intuicija prevladava znanstvenu spoznaju, ali se služi spoznajama koje dobivamo znanstvenim putem. Rezultate koji su spoznati empirijskom spoznajom modificira i daje im ontologijsko značenje.[6]

U svojem najpoznatijem djelu *Stvaralačka evolucija* Bergson se bavi evolucijom života, biologijom, Darwinovom i Lammarcovom teorijom. Biologijsku snagu prirode naziva „elan vital", životni polet, ushit, zamah, što je zapravo i središnji pojam cijele filozofije života čiji je i začetnik. Ovim je djelom zaokružio svoja filozofska stajališta koja je kasnije samo precizirao i nadopunjavao.[7] U ovom radu ćemo se posebno baviti kreativnim procesom i poimanjem kreativnosti unutar evolucije života, ali o tome ću nešto više reći u narednim poglavljima.

Filozofija kao disciplina za Bergsona nije sinteza pojedinačnih znanosti, nego njezino pojednostavljenje te on ne odvaja znanost od filozofije, a intuicijom predmete znanosti uzdiže na jednostavan nivo poimanja stvarnosti.

Neizostavan i zanimljiv dio Bergsonovog filozofskog puta jest rasprava s A. Einsteinom. U raspravi nije sudjelovao Bergson, već njegov sljedbenik Le Roy. To je bilo u vrijeme kada objavljuje knjigu *Trajanje i istodobnost* u kojoj se upušta u osporavanja Einsteinovih dokaza sa stajališta metafizike i filozofske koncepcije. Možemo reći kako je to bio rijedak i hrabar pokušaj koji nije bio čest među filozofima, odnosno rijetko su kad filozofi ulazili u rasprave i polemike s poznatim znanstvenicima. Glavna je teza nijekala teoriju relativnosti i ona je čista fikcija jer ne može objasniti poimanje života, već samo fizikalne pojave. U teoriji ne postoji psihologijsko poimanje trajanja dok ono u stvarnosti našeg života očigledno postoji.[8]

Posljednje Bergsonovo djelo *Dva izvora morala i religije* nastavak je *Stvaralačke evolucije* u kojem filozofiju života zaokružuje u cjelinu. Predmet proučavanja podiže na

[5] Usp. Goran GRETIĆ, *Sloboda i vremenitost bitka,* 18.
[6] Usp. Isto, 20.
[7] Usp. Isto, 21.
[8] Usp. Isto, 24-25.

općenitiju razinu proučavajući čovječanstvo, ljudsku zajednicu i cjelokupno društvo kao konačni domet evolucije života. Ostaje dosljedan vlastitoj metodologiji proučavajući ponašanja i djelovanja ljudske zajednice. Dolazi do dva načina ponašanja koje označava terminima otvoreni i zatvoreni moral. Zatvoreni je moral razuma društveno uvjetovan, u njemu je čovjek sličan životinji te slijedi samo ono što mu se kaže i čini nešto jer drugi tako čine. Otvoreni moral, s druge strane, prevladava tu ograničenost, uzdiže čovjeka idealima čovječanstva, apstrahira ga iznad svakodnevice fizikalne stvarnosti uranjajući ga u svijet mistike. Čovjek je otvorenog morala slobodan i blizak životnom principu te tako pomaže evoluciji u svom stvarateljskom, kreativnom djelovanju.[9]

Put Bergsonova mišljena doveo ga je do misticizma, prvenstveno kršćanskog kao najizvornijeg. Bergsonov mistični doživljaj nije život kontemplacije već Božje načelo stvaranja putem intuicije koju Bog stavlja u čovjeka i postavlja ga u stanje stvaralačkog bića.[10] Najdublji izvor snage životnog elana koji sav život održava u stalno napredujućem gibanju jest Bog. Bog je dakle neprestani život, vječno djelovanje, postojana sloboda. Tko svijet shvaća u Bogu, shvatio ga je u njegovoj pravoj središnjoj točki. Ma kako usko bilo naše sjedinjenje s Bogom, ono je konačno tek tada kad je apsolutno. U dušu mistika dolazi stanovito izobilje života. Javlja se u njoj sila koja je tjera na najveće pothvate i donosi sa sobom obnovu čovječanstva.[11]

U svakom umjetničkom stvaranju nalazi se klica mističkog iskustva. Mistika je najviši stupanj poimanja svijeta i bitka koja je prikrivena i nedostupna znanstvenim filozofskim uvidima. Najbolji su primjer za to velikani kršćanske mistike koji imaju najizvornije spoznaje svijeta i bitka.[12]

Prema Bergsonu mistička bi iskustva trebala pružiti sredstvo za donekle eksperimentalno prodiranje u problem postojanja Boga i njegove naravi. „Premda i izvanjske sličnosti između kršćanskih mistika mogu počivati na zajedništvu tradicije pouke, ipak je njihova duboka suglasnost znale za stanovitu istovjetnost intuicije, koja se najjednostavnije dade protumačiti iz stvarne opstojnosti bića, s kojim oni misle da stoje u zajednici.“[13] Možemo reći da je filozofija dovela Bergsona do kršćanskog Boga kao

[9] Usp. Goran GRETIĆ, *Sloboda i vremenitost bitka,* 25.
[10] Usp. Isto, 26.
[11] Usp. Ante KUSIĆ, *Kršćanski mistici u Bergsonovu učenju*. Crkva u svijetu (1987.) 22 (2), 127-139., 127.
[12] Usp. Goran GRETIĆ, *Sloboda i vremenitost bitka*, 26-27.
[13] Ante KUSIĆ, *Kršćanski mistici u Bergsonovu učenju,* 133.

vrhunca njegove filozofije: „Bog je Ljubav i on je predmet ljubavi; to je cjelokupna tekovina mistike.“[14] Struju života, koja prolazi kroz svekoliku materiju i koja je nesumnjivo njezin temelj opstanka, shvaća Bergson kao nešto dano izvana: „Pozvana su u opstanak bića koja su bila određena da ljube i da budu ljubljena, jer stvaralačka energija mora biti definirana kao ljubav. Ta bića različita od Boga koji je sama ona energija, mogla su nastati samo u svemiru, stoga je morao nastati i sami svemir.“[15] Bergson u svojim djelima ne napušta misao da je kršćanstvo jedinstvena povijesna činjenica, i to po svom moralu otvorenog društva koji obuhvaća čitavo čovječanstvo, i po svojim misticima, genijima stvaralačke preobrazbe čovjeka u raznolikim nadahnućima ljubavi u Bogu i po Bogu. Ta činjenica, smatra Bergson, stvaralačkim dometima kršćanskih mistika nadilazi svojom vrijednošću sve što je ljudski duh ikada imao na raspolaganju za oplemenjivanje čovjeka i čovječanstva.[16]

[14] Ante KUSIĆ, *Kršćanski mistici u Bergsonovu učenju,* 134.
[15] Isto.
[16] Usp. Isto, 138-139.

1.3. Bergsonovo poimanje Einsteinove teorije relativnosti

Teme koje su posebno zanimala filozofe od samih početaka jesu vrijeme i prostor. U suvremenom se dobu na znanstveni način za temu vremena počinju zanimati fizičari, osobito nakon objavljivanja Einsteinove teorije relativnosti 1905. Filozofi koji su se osvrnuli na tu teoriju su: Henri Bergson, Ernst Cassirer, Jacques Maritain, Martin Heidegger. Najznačajniji i najsnažniji osvrt je djelo *Trajanje i istodobnost* Henrija Bergsona koje je napisao 1922. nakon susreta s Einsteinom. S obzirom na to da se već od ranije Bergson filozofski bavi trajanjem, sviješću i vremenom, bio je najkompetentniji filozof koji će se osvrnuti na to i uhvatiti za raspravu s Einsteinom.[17]

Bergson Einsteinovo djelo ne gleda samo kao fiziku, nego i kao novi način mišljenja. U samoj raspravi polazi od općega uvjerenja da postoji jedno vrijeme, isto za sva bića i za sve stvari. On to uvjerenje pokušava temeljiti na trajanju koje svatko od nas osjeća. To samo trajanje jest neprekidni i nepodijeljeni tijek našega unutarnjeg života. Ono uključuje zamjećivanje koje pripada istodobno nama i stvarima. Tako mi proširujemo naše trajanje na naše stvarno blisko okruženje. Ne postoje razlozi zbog kojih bismo smatrali da to naše trajanje ne bi bilo trajanje svih stvari. U toj stvarnosti mi živimo isto trajanje. Sva se iskustva odvijaju u istomu vremenu. Budući da sva ta iskustva prelaze jedna u druga, imaju nešto zajedničko, te tako dolazimo do predodžbe jednoga iskustva koje zauzima jedno vrijeme. Ako bismo ukinuli ljudske svijesti, ne bi ostalo drugo, nego bez-osobno vrijeme u kojemu se sve odvija. Zamisao jednoga općeg vremena, zajedničko svijestima i stvarima, jest obična pretpostavka koja je, prema Bergsonu, utemeljena i koja nema ništa što ne bi bilo spojivo s teorijom relativnosti.[18]

Kako bi to opravdao, on razlikuje zbiljsko vrijeme i mjerljivo vrijeme. Na pojmu istodobnosti pokušava pokazati da relativistički vid ne isključuje intuitivni vid te ga, zapravo, on nužno uključuje.

Bergson pokušava objasniti pitanje istodobnosti služeći se slikom zvuka orkestra. Uho u svakomu trenutku čuje ukupni zvuk koji dolazi od orkestra uspijevajući razlikovati note dvaju ili više glazbala. To vrijedi za bliže događaje i za one daleke. Neki superčovjek koji bi mogao uočiti dva događaja koja su veoma udaljena, uočio bi ih kao što mi

[17] Usp. Ivan TADIĆ, *Bergsonovo poimanje Einsteinove teorije relativnosti*. Filozofska istraživanja 103, (26) vol. 3, (2006.), 515–529; 515.
[18] Usp. Isto, 523.

uočavamo istodobnost dvaju događaja koji su nam blizu. Što se tiče istodobnosti kako ju je definirala teorija relativnosti – ona je posve različita. Prema toj teoriji, istodobnost nije apsolutna jer su dva događaja istodobna ili nisu, ovisno o vidu pod kojim se promatraju. Istodobni su ako se promatraju u sustavu koji je nepokretan.[19]

Ono što Bergsona zanima jest filozofsko značenje pojmova što ih je teorija relativnosti uvela te u kojoj mjeri teorija relativnosti ostaje povezana s intuicijom, a do koje mjere je se odriče. Bergson zaključuje da ono što nudi teorija relativnosti ne sadržava ništa što bi bilo nepomirljivo s općim mišljenjem. Einstein oblikuje pitanje: je li isto vrijeme filozofa i vrijeme fizičara? On drži da je vrijeme filozofa ujedno psihološko i fizikalno, a fizikalno vrijeme može biti izvedeno iz vremena svijesti. U početku su pojedinci imali pojam istodobnosti zamjedbe i to je bio prvi korak prema stvarnosti. Međutim, postoje stvarni događaji koji su neovisni o pojedincima te se tako od istodobnosti zamjedbe prešlo na istodobnost među događajima. U našoj svijesti ne postoji ništa što nam onemogućuje probiti se do istodobnosti događaja jer ti posljednji nisu ništa drugo nego umne umotvorine, logička bića. I Einstein zaključuje da ne postoji vrijeme filozofa, odnosno postoji samo psihološko vrijeme, različito od vremena fizičara.[20]

Abraham Pais piše da je Einstein cijenio i Bergsona te mu je bio naklonjen, ali je o njegovoj filozofiji znao reći: „neka mu Bog oprosti“. Einstein prihvaća zamisao trajanja kao psihološki čin, ali ne prihvaća Bergsonov pokušaj uvođenja toga vremena na filozofsko područje primjenjujući ga na cijeli svemir. Osim toga, Einstein se suprotstavlja Bergsonovu poimanju istodobnosti. Vidjeli smo da je za Bergsona istodobnost intuitivna, dok za Einsteina istodobnost ima logičko, odnosno razumsko značenje.[21]

Bergson nakon ove rasprave ne tiska ništa novo. Ne misli da je u krivu, nego da je pogrešno shvaćen. Francuski je filozof svjestan da postoji razlika između Einsteinova i njegova pristupa. On kaže: „Einsteinov se pristup bitno sastoji u traženju neke matematičke predodžbe stvari, koja je neovisna o gledištu promatrača (ili točnije o uporišnom sustavu) i koji, zbog toga, čini skup apsolutnih odnosa. (…) Dodajemo, što se tiče teorije relativnosti, da je se ne može upotrijebiti ni za niti protiv metafizike iznesene u našim različitim radovima; metafizika koja ima za središte iskustvo trajanja i

[19] Usp. Ivan TADIĆ, *Bergsonovo poimanje Einsteinove teorije relativnosti*, 524.
[20] Usp. Isto.
[21] Usp. Isto, 525.

utvrđivanje nekoga odnosa između ovoga trajanja i potrebna prostora da bi se izmjerila.“[22] On tu priznaje važnost teorije relativnosti u matematičkoj fizici, ali dodaje da je „zbilja njezinoga Prostor-Vremena čisto matematička i ne može se podignuti na metafizičku zbilju, ili na, jednostavno rečeno, ‘zbilju’, a da se ovoj posljednjoj riječi ne dodijeli neko novo značenje.“[23] Iz toga se jasno može zaključiti da Bergson i dalje ostaje pri svojim nepromijenjenim tvrdnjama što ih je iznio u *Trajanje i istovremenitost*. Vidimo da se oni razilaze u tomu što jedan zbilju tumači kao fizičar, pa ga zanima zbilja ako je se može mjeriti i matematički opisati, a drugi kao filozof kojega zanima življena i zamijećena zbilja. Radi se o dvama različitim pristupima i tumačenjima zbilje.[24]

[22] Ivan TADIĆ, *Bergsonovo poimanje Einsteinove teorije relativnosti*, 525.
[23] Isto, 525.
[24] Usp. Isto, 528.

2. EVOLUCIJA ŽIVOTA - MEHANICIZAM I FINALNOST

2.1. O trajanju općenito. Anorganska tijela. Organska tijela: starenje i individualnost.

Bergson svoju filozofiju započinje od bivanja te svijet dijeli na unutarnji i vanjski. Bivanje stavlja u stanja koja su sklona promjenama i prema tome stanje ima trajanje. Stanje vanjskog svijeta promatramo kao statično i ono postoji u našem pamćenju. Unutarnje stanje naziva i duševnim. Stanje je kontinuirano, ali djeluje kao nepromjenjivo sve dok naša pozornost ne uvidi jasnu promjenu tog stanja. Stanje nije odijeljeni element nego je zona koja obuhvaća sve što osjećamo uključujući cjelokupnost bivanja. Na diskontinuirano ja lijepe se sva naša psihološka stanja. Naše ja, kojem je karakteristika trajanje, ne bi moglo biti određeno odvojenim stanjima koje doživljavaju promjenu na skokovit način. Promjena je u trajanju našeg kontinuiranog ja. Prema ovome, vrijeme je sastavna građa našeg postojanja. Naše trajanje ne može biti trenutak jer tada bi postojala samo sadašnjost. Trajanje podrazumijeva prošlost i budućnost. Bez trajanja nema ni evolucije te je zato ova problematika trajanja važna. Iza trajanja ostaje prošlost koja ostaje zgusnuta u našem pamćenju. Prošlost je uvijek neodvojeni dio sadašnjosti.

Jedno se stanje nikada ne može ponoviti – možemo potpuno zaboraviti na neko sjećanje, a to sjećanje, iako se potpuno identično pojavi, dogodit će se novom čovjeku na liniji vremenitosti, ali nikada onom u prošlosti. Naše se trenutačno stanje objašnjava elementima prošlosti, ono proizlazi iz njega i određuje sastav trenutačnog stanja. Prema Bergsonu, predvidjeti buduće stanje znači proizvesti ga prije nego što je proizvedeno. Ono što činimo ovisi o onome što jesmo, a u jednoj mjeri jesmo ono što činimo i taj neprestani proces čini samoostvarenje. Rezime bi ovoga bio da se za svjesno biće bivanje sastoji u mijenjaju, mijenjanje u sazrijevanju, sazrijevanje u beskonačnom sebe stvaranju.[25]

Stanje i promjenjivost materijalnih stvari malo je drugačija. Ako djelujemo na nepromjenjivu krutu materiju, to činimo tako što je fragmentiramo i razmještamo te nema organske promjene. Predmeti nemaju svoju povijest jer promjenu koju napravimo možemo vratiti. Matematičko vrijeme predmeta podudara se s vremenom vlastitog

[25] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*. (Zaprešić: HAUZ, 1999.), 11-13.

trajanja. Mi opažanjem predmeta njih činimo individualnim, dok su u protežnosti vremena bez opaženih obrisa oni u stalnom međudjelovanju. Priroda je individue čovjeka i drugih predmeta različita. Čovjek je heterogeni sustav za sebe. Da bi individualnost bila potpuna, potrebno je da ni jedan dio organizma ne može živjeti zasebno. Teško je zapravo odrediti što je individua. Živo organsko biće možemo definirati kao savršeno individualno samo u dovršenoj zbilji tako da živo biće zapravo nije u stanju, nego u težnji.[26]

Biće je uvijek u procesu razvoja i stupnjevitog je sadržaja. Svaka težnja stremi nekoj drugoj i to je stalni proces. Živi organizam u sebi ima neprijatelja vlastite individualnosti zbog težnje za razmnožavanjem. Individualnost je dio identiteta i ona je prisutna u svakom organizmu koji ima moć razmnožavanja. Prenosi se razmnožavanjem i nastankom novog organizma s elementima staroga te se na taj način razvija i traje, a uglavnom ne postoji univerzalni biološki zakon koji bi se automatski primjenjivao na sva živa bića. Postoje samo smjerovi u kojima živo biće otpušta vrste – svaka zasebna vrsta takvim činom potvrđuje svoju neovisnost i ponekad se može okrenuti od svog prvotnog smjera.[27]

Jasna je distinkcija između materijalnih predmeta i živih organizama. Promjene živog organizma zovemo starenje što bi mogli nadodati i kao atribut našeg tijela. Biološki zakon kojem su podložni živi organizmi nije univerzalan tako da živa bića mijenjaju stanja u različitim smjerovima. Sve što živi zapravo je otvorena knjiga u koju se upisuje vrijeme. Pamćenje onemogućuje prošlosti da se povrati. Živa bića sve vrijeme dobivaju, ali i otpuštaju materiju, te ostaju individue, ali vidno promijenjene. Postoji nešto što žive organizme drži jedinstvenim bez obzira na to što svaki atom od kojeg su građeni za vrijeme života zamijene drugim.

Pitanje je je li čovjek od samog nastanka neprestano evoluira ili neprestano stari? Princip koji djeluje na razvijanje embrija isti je onaj koji utječe na starenje razvijenog organizma. Staranje ima negativan ton koji implicira propadanje, stoga mladi čovjek koji se razvija ne može istovremeno i stariti. Starenje i proces materijalnih predmeta možemo izraziti jednadžbama.[28]

[26] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*, 13-15.
[27] Usp. Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*. Riječki teološki časopis (Varaždin: 2020.), 55 (1), 123-134., 125.
[28] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*, 15-18.

Život nam se predstavlja kao izvjesna evolucija u vremenu i kao svojevrsno zaplitanje u prostoru. Promatran u vremenu, on je stalno napredovanje jednog bića koje bez prestanka stari što znači da se nikad ne ponavlja. Gledan u prostoru, on pred našim očima izlaže elemente koji su tako usko povezani među sobom jer su stvoreni isključivo jedni za druge i da nijedan od njih ne bi mogao istovremeno pripadati dvama različitim organizmima – svako je živo biće zatvoreni sustav pojava koji se može ukrštati s drugim sustavima. Stalna promjena izgleda, neponovljivost pojava i savršena individualnost jednog niza zatvorenog u sebe samog vanjski su znaci koji dijele živost od proste mehanike.[29]

Organsko stvaranje i evoluciju života nikako matematički ne možemo izraziti. Sadašnji trenutak nekog života ne pronalazi uzroke svog postojanja u prethodnom trenutku, već njemu prethodi cijela povijest. Izgleda da nam intelektualne težnje koje smo stekli evolucijom zapravo ne pružaju objašnjenje života. Mi jasno razlikujemo živo i mrtvo. U matematici kada određujemo neki predmet u sustavu, npr. brzinu, poziciju, mi zapravo možemo vidjeti samo njegovu poziciju u trenutku, nikada ne možemo uhvatiti interval ili protežnost kroz vrijeme. Prema tome, predmeti stalno iščezavaju i ponovo postaju kad ih uvrstimo u račun. Nikako ne možemo uhvatiti vrijeme koje teče. S druge strane, evolucija se žive materije zapravo i odvija u trajanju, ona je sadržana u samom intervalu koji nikako ne možemo uvrstit u račun.[30]

[29] Usp. Anri BERGSON, *O smehu*. Ukornija (Beograd: 2020.), 63-64.
[30] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*, 15-18.

2.2. O transformizmu, radikalnom mehanicizmu i finalizmu

Prije nego što se započne raščlamba ideje transformacije, odnosno evolucije, valja istaknuti kako je sam pojam transformizam bio korišten sve do stvaranja novog pojma, poznatijeg kao evolucija, dakle do sredine devetnaestog stoljeća. Tada je nastalo objelodanjeno djelo Charlesa Darwina *Postanak vrsta* u kojemu je Darwin ustanovio kako svako razvijeno živo biće nastaje od jednostavnog organizma.[31]

Transformizam objašnjava proces promjene i diverziteta života. Zaključak proizlazi iz toga da su svi živi organizmi u svom embrionalnom životu nalik jedan drugome što bi značilo da se zapravo sve vrste mogu razviti iz istog embrija i da sve vrste nastaju kasnije procesom transformacije u određenom stupnju razvoja. Iako danas razvojem genetike znamo da transformizam nije točan, Bergson ide dalje u svojoj filozofiji i pretpostavlja samu netočnost transformizma, ali se i vraća na samu bit evolucije organizama.

On ideju transformizma prenosi van materijalnog svijeta, tako da se i dalje postavlja isto pitanje o evoluciji života bez obzira na točnost transformizma. Opet ostaje pitanje kako je od jedne vrste života nastao drugi što i dalje pretpostavlja transformizam između jedinki, a ne unutar sustava jedinke. „Život se čini poput toka koji ide od zametka do zametka posredstvom razvijenog organizma.“[32] Što više promatramo kontinuitet života to sve više uviđamo evoluciju svijesti. Nove vrste nastaju varijacijama koje su zapravo skokovi promjena unutar evolucije jedne vrste. Varijacije čine mogućim nove jedinke koje se neznatno razlikuju od svoje vrste, ali upravo ih ta mala razlika čini jedinstvenim. Varijacija se događa u svakom trenutku i u svakom biću. Možemo reći da život, kao i svijest, u svakom trenutku nešto stvara. Tome se protivi inteligencija koja ovu nepredvidivost stvaranja života pokušava predvidjeti. Inteligencija predviđa budućnost i tu nepredvidivost kontinuiranog stvaranja života smatra prividnim.[33]

Živa i neživa su materija sastavljene od istih elemenata te prema tome sama fizika i kemija ne daju objašnjenje pojave života, nego samo njegovu građu. Prateći analogiju stvarnosti od atoma do univerzuma, život se javlja kao anomalija, krivulja. Zamislimo da je fizikalna stvarnost (atomi, kemijski elementi, molekule) ravna crta, a život krivulja.

[31] Usp. Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije,* 126.
[32] Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 19.
[33] Usp.Isto. 20-22.

Živo je biće sazdano od neživih elemenata isto kao što je krivulja sazdana od ravnih linija u nekom dijelu ako je dovoljno blizu pogledamo (isto kao što nogometni teren na veličini okrugle planete zemlje može biti ravan). Znamo da od anorganskih elemenata nastaju organski, ali ne znamo na koji način. Ono što znanstvenici zapravo čine jeste da nove spoznaje uvrštavaju u već postojeće procese. Moguća je samo manipulacija i imitacija materije, ali ne i stvaranje živog od neživog. Samo je živa materija predmet evolucije – ona se mijenja i evoluira i podložna je vremenu tj. kontinuitetu promjene.[34]

Nasuprot tome stoji radikalni mehanicizam koji svu stvarnost uvrštava u apsolutnu jednadžbu. Svaki atom i njegovo kretanje od početka svijeta ima svoju funkciju kretanja i sve se zapravo može matematički predstaviti. Time je isključen pojam trajanja koji je glavna kategorija naše svijesti. Isključimo li vrijeme, sve je svedeno i objašnjeno matematičkom funkcijom te ništa pri tome nije slučajno i upravljano nekom inteligencijom. Evolucija, prema tome, ne postoji jer je sve prethodno dano. Prošlost, sadašnjost i budućnost nemaju nikakvog smisla, sve je samo privid, a ona stvarnost koju gledamo zapravo je privid trenutačne funkcije koju promatramo.[35]

Mehanicizam ne priznaje novo stvaranje već stalno reproduciranje postojećeg modela. Takvo shvaćanje stvarnosti dovelo je do stalne ljudske sklonosti uspoređivanja novih stvari s prethodnima. Stvorili smo sustave i kataloge u koje uvrštavamo sve nove pojmove. Kada bismo otkrili sasvim novi nepostojeći predmet, mi bismo ga okarakterizirali s već nekim postojećim iako nema nikakve veze s njim. Tako se naša intelektualna predodžba ne slaže s evolucijom jer ne poimamo nove stvari kao takve, nego ih shvaćamo kao postojeće kopije. Intelektualno nismo dorasli kreativnoj evoluciji koja nas premašuje jer je ne možemo intelektualno obuhvatiti. Ne možemo pratiti „uzmah" života.[36] „Čisti bi mehanicizam bio oboriv, a svršenost dokaziva, ako bismo mogli utvrditi da život različitim sredstvima, u različitim evolucijskim linijama, proizvodi identične uređaje."[37] Dužnost je života da sam sebi napravi oblik koji je primjeren danim uvjetima. Prilagođavanje nije ponavljanje već odgovaranje. Za rješenje primjerice nekog

[34] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 23.
[35] Usp. Isto, 24.
[36] Usp. Isto, 26.
[37] Isto, 28.

matematičkog problema potrebno se koristiti inteligencijom, a tada se ponovo poziva finalizam.[38]

Zanimljivo je to što je Bergson povezao mehanicizam s komičnim. Komično je ono po čemu čovjek liči na neku stvar, onaj oblik ljudskih zbivanja koji svojom izuzetnom ukočenošću imitira najobičniji mehanicizam, automatizam, kretanje bez života. On izražava osobno nesavršenstvo koje traži da ga odmah kaznimo. Ta je kazna smijeh.[39]

[38] Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*, 129.
[39] Usp. Anri BERGSON, *O smehu*, 62.

2.3. Potraga za kriterijem i promjene

Svaka vrsta i svaka individua od globalnog impulsa života zadržava određeni uzmah i koristi tu energiju u vlastitom interesu, a to zovemo prilagođavanje. Svaka individua misli samo na sebe te tako može doći do sukoba vrsta. Harmonija ne postoji u praksi, nego samo u načelu. Zajednički je uzmah kao vjetar koji zapuše i kasnije se dijeli na puno manjih struja zraka i smjerova, ali svi su jedan jedini udar vjetra. Harmonija ne stoji kao cilj evolucije – ona je u samom početku evolucije gdje se živa bića međusobno slična i čine se kao homogena skupina. Svaka individua ima dio cjeline u sebi. Zahtijevati harmoniju u prirodi u smislu konačnog jedinstva ili zbližavanja svih vrsta bilo bi potpuno kontradiktorno evoluciji. Evolucija teži diverzitetu, divergenciji, a za to joj je potrebna kreativnost.

Teoriji evoluciji predlaže se da filozofski pristupa tumačenju svijeta jer objašnjavajući život pukom inteligencijom, počinje se sužavati vrijednost života. Naime, i samu inteligenciju oblikovala je evolucija koja je, izdvojena iz obuhvatnoga, plošna projekcija zbilje koja ima svoj reljef i svoju dubinu.[40] Prije nego uključimo kreativnost u proces evolucije, moramo spomenuti i inteligenciju kao kreativno sredstvo. Inteligencija je zapravo podskup prirode te ona nikada ne može obuhvatit cijeli život. Može ga samo promatrati u datom vremenu i prostoru. Objašnjavajući život inteligencijom, sužavamo značenje života, inteligenciju je oblikovala evolucija, ona je izdvojena iz nečeg obuhvatnijeg. S druge strane, sposobnost je inteligentnog povezivanja, rekonstruiranja i proizvodnje stvaralačko čime inteligencija nadilazi samu sebe. Ipak, ovi učinci u njoj nisu dati za razliku od evolucije i to je ključna razlika. Inteligencija ima cilj da ideje sadašnjosti pretvori u budućnost. S druge strane, za evoluciju je budućnost nepredvidljiva i puno veća od onog što možemo zamislit jer nije ograničena kao inteligencija na reproduciranje postojećih stvari.[41]

Sposobnost prilagođavanja svemu ovome djelo je inteligencije, a ne kreativnog procesa evolucije. Prilagođavanje nije mehaničko poprimanje postojećeg oblika kao što voda poprima oblik čaše kada je ulijemo u nju. Dužnost života je da sam sebi stvori oblik primjeren uvjetima koji su mu dani.[42] Prilagoditi se znači odgovoriti. Evolucija nije

[40] Uso. Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*, 129.
[41] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 27-28.
[42] Usp. Isto, 29.

usavršavanje vrste zbog čega bi neka vrsta nastala kao savršenija vrsta prethodne jer bi onda postojala samo jedna vrsta, a prethodna bi nestala jer je manje savršena.

Vidimo da postoje mnoge vrste različitih oblika koje nužno nisu morale nastati kao takve ni prilagođavanjem. Stalne prilagodbe, usavršavanja, mutacije, nagle, spore i slučajne promjene ne mogu objasniti pravi razlog postanka nove vrste. Proučavajući životinjski svijet dolazimo do zaključka da svaka forma i oblik bića nastaju iz unutrašnjeg principa, a ne od izvanjskog utjecaja. Bez obzira kakvim su uvjetima izloženi organizmi, nastoje da se iz različitih izvanjskih okolnosti dođe do istih rezultata. Primjer je toga razvoj mekušaca koji su od pigmente pjege došli do stvaranja oka kao u kralježnjaka.[43]

Promjene svojstava organizma mogu biti i nasljedne. Postoje razlike između nasljeđivanja odstupanja i nasljeđivanja svojstava. Nasljeđivanje ide putem spolnih stanica. Individua koja stječe novo svojstvo odstupa od oblika koji je imala prije. Navike što ih neka individua poprima nemaju nikakvog odjeka na njeno potomstvo, a ako ga imaju, onda kod potomaka nastala modifikacija nema nikakve sličnosti s izvornom modifikacijom. Nasljeđivanje je svojstava izuzetak, a ne pravilo. Teorija mutacija koja modificira darvinizam kazuje da je u nekom datom trenutku, nakon dužeg razdoblja, cijelu vrstu zahvatila težnja k promjeni. To znači da težnja k promjeni nije slučajna.[44]

Bergsonova je koncepcija evolucije revolucija dotrajala Darwinova redukcionističkog pristupa i sagledavanja čovjeka kao dijela primata koji je uspio opstati isključivo zahvaljujući vlastitom intelektu. Naime, i sam Darwin ističe da se čovjek svojom evolucijom, odvojio od odjeljka majmuna Starog svijeta jer se on odvojio od odjeljka majmuna Novog svijeta. Bergsonovo se poimanje evolucije ujedno može razumjeti kao kritika Darwinove teorije evolucije te kao teorije evolucije uopće, ali i kao kritiku rudimentarnosti metode filozofije biologije koja je na svoj način par Darwinovoj teoriji evolucije.[45]

[43] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 36.
[44] Usp. Isto, 38.
[45] Usp. Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*, 131.

2.4. Životni uzmah

Objediniti sve ove teorije možemo idejom s kojom smo i krenuli, idejom životnog uzmaha života koji prelazi s jedne generacije spolnih stanica na sljedeću generaciju spolnih stanica posredstvom razvijenih organizama koji čine sponu između spolnih stanica. Taj je uzmah uzrok promjena koje stvaraju nove vrste. Otkad su se vrste počele razilaziti iz zajedničkog debla, razlike su naglašenije u tome što više vrste napreduju u svojoj evoluciji. Bergson za primjer uzima oko nazivajući ga strojem koji je krajnje složen, a služi za vid koji je jednostavan čin. Jedna greška prirode u izgradnji beskonačno složenog stroja učinilo bi vid nemogućim. Kontrast između složenosti organa i jedinstva funkcije ono je što zbunjuje duh.[46]

Osnovna je Bergsonova nakana u *Stvaralačkoj evoluciji* opovrgnuti mehanicističko i finalističko pristupanje teoriji razvoja, to jest teoriji evolucije čovjeka i svih drugih oblika živih bića.[47] Mehanicistička teorija objašnjava kako je nešto nastalo i kako se uvezalo u kompleksno djelo, ali ne odgovara na pitanje zašto je tako. Finalizam zapravo jednako kao i mehanicizam samo iz drugačije perspektive objašnjava kako je nešto iz više dijelova postalo jedinstveno prema nekom planu, ali opet nema odgovora na to zašto bi to sve uopće i nastalo. Potrebno je nadići i jedno i drugo gledište koji su u temelju ljudskog gledišta. Kontrast između beskonačne složenosti organa i krajnje jednostavnosti funkcije je upravo onoga što je neshvatljivo. Mi ne možemo uzeti komarca, rastaviti ga na dijelove i opet ga sastaviti kako bi on funkcionirao.

Usporedimo to s umjetnikom koji stvara svoje djelo na platnu. Umjetnik u svom djelu pronalazi točno ono što je u njega stavio. Cjelina rezultata predstavlja cjelinu čina, a svaki dio čina odgovara dijelu rezultata. Fragmentirajući njegovo djelo do sitnih dijelova i objašnjavajući plan i sastav tog djela, nećemo objasniti njegov stvaralački čin izrade tog djela. Život je težnja da se djeluje na neživu materiju. Smisao tog djelovanja nije predodređen. Iz toga proizlazi nepredvidljiva raznovrsnost oblika koje život evoluirajući stvara na svom putu. Potrebno je, dakle, da se mogućnosti djelovanja živom biću ocrtaju prije samog djelovanja. Pokušavajući združiti jedinstvo organizama elementima različitog reda, zadržavamo se na finalizmu i mehanicizmu.[48]

---

[46] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 39.
[47] Usp. Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*, 124.
[48] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 40-42.

Sam je Bergson nastojao izaći iz okvira koncepcija mehanicizma i finalizma te ponuditi svojevrstan životni sveobuhvatni pogled na teoriju evolucije čovjeka i svijeta. Prema tome, potrebno je nadići i jedno i drugo gledište, i mehanicizam i finalizam, koji su u temelju gledišta na koje je ljudski duh bio naveden prizorom ljudskog rada.[49] Kako bismo to nadišli, pozabavit ćemo se razilaznim smjerovima evolucije.

[49] Usp. Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*, 133.

3. RAZILAZNI SMJEROVI EVOLUCIJE ŽIVOTA – ODRVENJELOST, INTELIGENCIJA, INSTINKT

3.1. Opća ideja evolucijskog procesa

Kretanje evolucije je kao rasprsnuta bomba ispaljena iz topa čije se krhotine nanovo rasprsnu. Polazeći od najsitnijih rasprsnutih krhotina, cilj je doći do izvornog kretanja. Život je rasprsnut na individue i na vrste te potječe od dva uzroka: otpora koji život trpi od nežive materije te eksplozivne sile koju život u sebi nosi. Život se u neživoj materiji prilagodio „poniznošću“, sitnim i jednostavnim oblikom i formom. Razvijao bi se u konačne točke rasta i umjesto neprestanog rasta život bi se udvajao diobom. Individualna osoba svoje životne težnje ostvaruje ali i žrtvuje, napušta svoje stare osobine i konstantno bira jednu opciju, dok priroda evolucijom sve svoje težnje ostvaruje u različitim oblicima života. Vrste živih bića su kao koridori za dah života. Promatrajući putove kojim se vrste razvijaju, pokušat ćemo doći do pravog uzroka tog uzmaha. Prilagodbe objašnjavaju krivudanje evolucijskog kretanja, ali ne općeg smjerove kretanja. Za evoluciju plan nije izvršenje konačnog cilja jer se time zatvara budućnost. Pred evolucijom života vrata života ostaju otvorena jer je to kretanje bez konačnog cilja. Ovo kretanje čini jedinstvo organskog svijeta, plodno jedinstvo beskonačnog bogatstva veće od svega što inteligencija može zamisliti, jer inteligencija je tek jedan od njegovih proizvoda.[50]

[50] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 45-47.

3.2. Životinje i biljke

Osnovni su razilazni smjerovi evolucije biljno i životinjsko carstvo. Životinje određujemo osjetilnošću, pokretnošću i probuđenom sviješću, dok su biljke određene ne osjetilnošću, nepokretnošću i usnulom sviješću. Ipak, pretpostavljamo da biljke i životinje potječu od zajedničkog pretka. I biljke i životinje trebaju hranu i glavne razlike nastale su iz različitog načina prehrane. Biljke su počele same sebi proizvoditi hranu nužnu za život preko sunca, dok su životinje odlučile konzumirati proizvode koji već imaju tvari koje su im potrebne za život. Životinjama je za to potreban živčani sustav koji izvršava volju, a biljkama mehanizam za proizvodnju škroba s pomoću klorofila. Ovo sve svodi na to da biljka ne mora imati živčane elemente te kako je isti uzmah koji je nosio životinju do oblikovanja živaca i živčanih središta morao kod biljke dovesti do klorofile funkcije.[51]

Evolucija uvijek djeluje principom razdruživanja i razilaženja. „Kada se neka težnja tijekom razvoja cijepa, svaka od pojedinačnih težnji koje se tako rađaju htjela bi od prvotne težnje zadržati i razviti sve što nije neuskladivo s radom za koji se specijalizirala.“[52] Recimo to na primjeru spolne oplodnje koji kao početni uzmah i impuls posjeduju i biljke i životinje.

Živčani sustav najbolje je sredstvo evolucije da se unese neodređenost u materiju. Nazivamo ga i spremnik neodređenosti. Možemo reći da je i prvi vjesnik slobode u organskom svijetu, njezina produžena ruka. Naša sloboda u pokretima kroz koje se potvrđuje rađa navike koje će je ugušiti ako se ne obnavlja stalnim naporom – automatizam vreba na nju. I najživotnija misao može okoštati u formuli koja je izražava. Riječ se okreće protiv ideje. Slovo mori duh. Čak i veliki entuzijazam kada se pretvori u djelovanje postaje interes i taština, sumnjamo u našu vlastitu iskrenost, niječemo dobrotu i ljubav. Život jest pokretnost, pojedinci ne prihvaćaju tu pokretnost pa zaostaju za njom i tapkaju u mjestu. Evolucija se, što je više moguće, odvija pravocrtno – svaka zasebna evolucija kružni je proces. Živi se okreću oko samih sebe kao prašina u vrtlogu vjetra lebdeći na velikom dahu života. Tako nepokretan život gledamo kao stvari. Ponekad se ipak uoči nevidljivi dah života kao oblik majčinske ljubavi u većini vrsta, u skrbi biljke za svoje sjeme. Takav primjer ljubavi pokazuje da se svaka generacija nadvija nad onom

[51] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 49-50.
[52] Isto, 51.

koja će slijediti. Govori nam da je živo biće mjesto prolaza te da se bit života nalazi u kretanju koje prenosi.[53]

Svaka je od živih vrsta uspjeh koji je život postigao. Sve vrste u nastajanju idu linijom manjeg otpora i teže lagodnom životu. Najveći uspjeh u evoluciji imaju oni koji preuzimaju najveće rizike. Vrste su se oslobađale svojih oklopa koje su ih činile nepokretnima te su postajale sve brže i pokretnije, ali i ranjivije. Napad je postao najbolja obrana. Traži se pokretnost, traži okretnost i raznolikost kretnji, ali sam razvoj odvijao se u razilaznim smjerovima. U razvoju su odvojeno evoluirali kralježnjaci i člankonošci, ali zajedničko je razvijanje živčanog senzomotoričkog sustava. Vrhunac evolucije člankonožaca vidljiv je u kukcima dok je vrhunac evolucije kralježnjaka čovjek. Jedna je razilazna staza dovela do razvoja instinkta (kukci), a druga do razvoja inteligencije (čovjek).[54]

Biljna obamrlost, instinkt i inteligencija elementi su koji su nastali životnim impulsom zajedničkom biljkama i životinjama. Temeljna greška filozofa, smatra Bergson, jest da su se u biljnom životu, instinktivnom životu i umnom životu vidjela tri uzastopna stanja iste težnje u razvoju, dok su to tri razilazna smjera jedne djelatnosti koja se rastući rascijepila. Razlika je među njima u naravi.[55]

[53] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*, 54.
[54] Usp. Isto, 56.
[55] Usp. Isto, 56-57.

3.3. Veliki smjerovi evolucije života: odrvenjelost, inteligencija, instinkt

Spomenuli smo inteligenciju i instinkt za koje želimo pokazati da se međusobno upotpunjuju i suprotstavljaju. Inteligencija i instinkt uzajamno se prožimaju i imaju zajedničko podrijetlo. Nema inteligencije u kojoj ne naziremo tragove instinkta i obrnuto. To su težnje, a ne dovršene stvari i ne dopuštaju stroge definicije. Pojavu oružja i oruđa vežemo uz inteligenciju. Tako pojavu čovjeka smještamo u vrijeme kada su izrađena prva oružja. I životinje posjeduju oruđa, ali kao dio tijela koje koriste instinktom. Razvojem instinkta su se i razvile organski prilagođena oruđa za njegovo ispunjenjem, a dovršena je inteligencija sposobnost izrađivanja i korištenja anorganskih instrumenata. Instrumenti instinkta su savršeni, jednostavni i specifični, dok su izrađeni instrumenti nesavršeni, teški za rukovanje, ali su i skloni oblikovanju što mu omogućuje veću slobodu. Zbog konačnosti i imanentnosti bića, nije moguće da se u vrsti razviju inteligencija i instinkt istovremeno. Vrsta mora izabrati u evoluciji kojim će smjerom krenuti i iako oba instrumenta služe rješenju jednog te istog problema, inteligenciji je mnogo potrebniji instinkt, nego obrnuto. Inteligencija u savladavanju prirode zapravo postepeno daje „otkaz“ instinktu i oslobađa se svojih prirodnih sposobnosti za opstankom radi što veće slobode u ovladavanju prirodom.[56]

Veliki evolucijski korak u napredovanju vrste jest pojava svijesti. „Svijest živih bića definirali bismo aritmetičkom razlikom između moguće i zbiljske djelatnosti. Ona mjeri razmak između predodžbe i radnje.“[57] Svijest se javlja tamo gdje nastaje mogućnost višestrukog djelovanja, tamo gdje se mora nešto odabrati jer izbor ne dolazi samo do sebe. Zaustavljanjem automatskog čina instinkta stvaramo nemogućnost djelovanja, a kao kontraprodukt toga nastaje svijest. Inteligencija se orijentira prema svijesti, a instinkt prema nesvijesti. Urođeno poznavanje predmeta ne odnosi se na inteligenciju, ona spoznaje odnose. Dijete koje je tek rođeno ne poznaje predmete, ali kada primijenimo neko svojstvo na neki predmet, dijete odmah razumije što se želi reći. Ljudi bez obzira na jezik razumiju relacije, prirodno povezuju uzroke i učinke. Urođenu spoznaju stvari vežemo uz instinkt, a odnose uz inteligenciju. „Inteligencija je u onome što je u njoj urođeno, spoznaja oblika, instinkt implicira spoznaju građe.“[58]

[56] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*, 57-59.
[57] Usp. Isto, 60.
[58] Isto, 61.

Spoznaja je inteligencije formalna, dok je spoznaja materije instinktivna. Formalna se spoznaja ne ograničava na praktično korisno, ona je prazna i stoga se može ispuniti s beskonačno mnogo mogućnosti. Inteligentno biće nosi u sebi nešto čime može nadići samo sebe, ali nikako u tome ne uspijeva. Postoje stvari koje je inteligencija jedina sposobna tražiti, ali koje nikad neće naći. Te stvari bi našao jedino instinkt, ali ih nikad ne traži.[59] Djelovanje je inteligencije mnogostruko pa ćemo navesti i neke bitne značajke: glavni je cilj inteligencije obrada nežive materije, inteligencija jasno predočava samo diskontinuirano, inteligencija jasno predočava samo nepokretnost, karakterizira je beskonačna moć razlaganja prema bilo kojem zakonu i slaganju u bilo koji sustav.[60]

Pojedinac kao duhovno-tjelesno biće ima sposobnost samorefleksije te u zajedništvu s instinktom i inteligencijom shvaća progresivni tijek zbivanja i evolucije. Stoga je životni uzmah kao nadsvijest, ili kao intuicija, sastavni čimbenik kreativne ili stvaralačke evolucije koji kontingenciju pretvara u nužnost, nekontingenciju.[61]

[59] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*, 61-62.
[60] Usp. Isto, 63-64.
[61] Usp. Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*, 134.

3.4. Narav inteligencije

Čovjek je biće koje živi u društvu što zahtijeva da se inteligencije međusobno udružuju. Potrebno je da zajedničko djelovanje postane moguće. Društva kukaca u kojem svatko ima svoju ulogu također posjeduju jezik znakova, ali on je točno određen i nepromjenjiv te funkcionira po instinktu. Ljudsko je društvo društvo u kojem svatko traži svoju ulogu, a jezik se može proširiti na beskonačno mnogo stvari. Bilo što može označavati bilo što jer dijete možete naučiti bilo koji jezik na svijetu. Pokretnost riječi omogućuje da se sa stvari pređe na ideju. Jezikom se čovjek oslobodio materijalnog svijeta, proširio područje djelovanja i omogućio da se okrene u samoga sebe otvarajući unutarnji svijet. Sve ovo dovodi do toga da čovjek počinje shvaćati kako može poznavati život i mišljenja, a ne puko korištenje stvari po šabloni.

Čovjek kao inteligentno biće ima potrebu da sve organske i žive stvari razlaže na što sitnije dijelove, ne može shvatit kontinuitet, protežnost, pokretnost i na kraju samu stvaralačku evoluciju koja jest život. Stvorili smo znanost koja ima zadatak objasniti postojanje života, a proučavajući organizme, uvidjeli smo da su organska tkiva sastavljena od stanica. Umjesto da nam bude još jasnije kako je život sazdan, nama je još teže sada shvatiti postojanje života. Budući da inteligencija ne može shvatiti kontinuitet promjene i pokretnost, ona nije sazdana uopće razumijeti evoluciju. Naše se mišljene sastoji samo u rekonstrukciji onoga što opažamo i tako mi evoluciju možemo samo oponašati. Pretpostavku da inteligencija uopće ne razumije život možemo najbolje vidjeti po tome kako se ljudi ophode prema istom. Koliko i s kolikom spretnošću se brinemo o tijelu i duhu, ovladali smo alatima. Iste te alate koristimo za ubijanje i masovno uništenje te prepušteni svome intelektu, osjećamo se udobno samo u poznatom, nepokretnom i mrtvom.[62]

[62] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 65-67.

3.5. Život i svijest

Znanost objašnjava fizikalnu stvarnost, materiju, ali staje pred pitanjem života, tj. pojave života, te joj je iz tog razloga potrebna filozofija kako bi se sagledale stvari iz drugog ugla. Nadilazeći inteligenciju, filozofija uvodi intuiciju. Bergson objašnjava intuiciju kao instinkt koji je upotrijebio inteligenciju kao odskočnu dasku da postane intuicija. Instinkt bez inteligencije ostaje instinkt, a instinkt s inteligencijom postaje intuicija.

Cijela stvarnost u svoj svojoj širini ostala bi nezapažena kada ne bi postojala svijest koja je nje svjesna. Svijest možemo promatrati kao učinak evolucije, ali i kao njen uzrok. Ona je zapravo zarobljena svijest koja se želi osloboditi svoje zarobljenosti procesom evolucije kroz stvorena bića. Evolucija života tako napokon poprima smisao i čini se kao da je veliki tok svijesti prodro u materiju te tako organizirao svu anorgansku u organsku materiju sve do pojave čovjeka. Kao vrhunac stvaranja i konačna destinacija svijesti je čovjek koji s pomoću nje vlada materijom i postaje gospodar svega. Kako bi se svijest oslobodila, morala je podijeliti stvarnost na dva dijela, biljke s jedne i životinje s druge strane. Oslobađanje svijesti u čovjeku dolazi kada se on odrekne svojih navika mijenjajući ishod zacrtanih puteva. Tako čovjek postaje razlog postojanja organizacije života na planetu.[63]

[63] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 73.

4. O ZNAČENJU ŽIVOTA – RED PRIRODE I OBLIK INTELIGENCIJE

4.1. Metoda istraživanja

Nakon što smo zacrtali liniju razgraničenja anorganskog i organiziranog, inteligencije i instinkta, pokušat ćemo izvesti genezu inteligencije i genezu tijela te dospjeti dalje u tome od pokušaja psihologije, kozmologije i metafizike. Psihologija objašnjava čovjekovu inteligenciju životinjskom koja je postepenim razvojem i djelovanjem poprimila oblik današnje ljudske inteligencije. Kozmologija pokazuje kako materija poštuje zakone, predmeti se povezuju s predmetima te da se u svijest utiskuju ti zakoni i odnosi čime poprima općenitu konfiguraciju prirode i oblikuje se u inteligenciju. Što se više svijest intelektualizira, više se i materija specijalizira. Metafizika čini slično kozmologiji, ali suptilnije – uzima mišljenje u stanju sabranosti i proširuje ga u zbilju poštujući istinski red stvari.[64]

Intelekt ne može razumjeti pravu bit života. U čovjeku se tako nalazi intelektualna spoznaja i mogućnost intuitivnoga spoznavanja koja mogu shvatiti prirodu i duh. Bergsonova psihološka istraživanja bila su priprema za njegova metafizička istraživanja. Psihološka istraživanja prelaze u metafiziku. Teorija razvitka organizma može nas naučiti koji su čimbenici bili prisutni kod razvitka i koji su ga čimbenici uzrokovali. Kod razvitka najvažniji je kontinuitet napredovanja. Intelekt može protumačiti određene pojave u životu, ali on ne može shvatiti totalitet života.[65]

U temelju ovih spekulacija stoji uvjerenje kako je priroda jedna i kako je funkcija inteligencije obuhvaćanje u cjelini. Jedni filozofi smatraju kako je ono što inteligencija zahvaća sama zbilja, a drugi smatraju kako je privid, ali ono što inteligencija dokučuje uzeto je kao cjelina dokučivog. Nezahvalno je pričati o inteligenciji jer je to sredstvo koje proučava samo sebe čineći tako zatvoreni krug. Nastojati ići dalje od inteligencije čini se nemogućim. Ne možemo govoriti o njezinom postanku jer kako bismo bilo što govorili o njoj, moramo je automatski koristiti. Ključno bi bilo pronaći metodu koja otvara krug.[66]

[64] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 75-76.
[65] Usp. Ivana SKUHALA KARASMAN, *Hrvatska filozofkinja Ivana Rossi o filozofiji Henrija Bergsona*. Obnovljeni život, (2021). 76. (4.), 469–482., 476.
[66] Usp. Isto, 76.

Krug se možda ne može otvoriti, ali se može preskočiti. Djelovanje bi bilo metoda kojom možemo preskočiti zamišljeni krug. Objasnit ćemo ovo jednim primjerom. Zamislimo da nismo nikada vidjeli čovjeka kako pliva. Plivanje bi bilo nemoguće prema našem iskustvu hodanja čvrstim tlom. Mišljenjem smo prikovani za naše tlo. Ako bi se bez razmišljanja samo bacili u vodu, koliko-toliko bi se boreći s vodom uspjeli održavati u njoj, prilagodili bi se okruženju i postepeno bi naučili plivati. Ako bismo se bacili u vodu poznavajući samo otpor čvrstog tla, utopili bi se. Odstupajući od svog mišljenja, prilagodili bi se fluidnosti novog okruženja. Možemo poznavati sve o hodanju, kretanju, trčanju po čvrstom tlu, ali iz toga nećemo nikada naučiti o plivanju. S druge strane, kada naučimo plivati, tek onda možemo povezati vještine plivanja s hodanjem. Tako je i za prelaženje našeg kruga – potrebno je samo činom volje gurnuti inteligenciju izvan nje same.[67]

[67] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 77.

4.2. Filozofija i znanost, inteligencija i materijalnost

Zadatak je filozofije, za razliku od pozitivne znanosti, ograničenu spoznaju učiniti neograničenom. Pozitivna je znanost djelo čiste inteligencije. Kako bi poimali život u intelektualnom obliku, inteligencija se koristi znanošću koja materijalizira stvarnost kako bi stvorila formu spoznatljivu intelektu. Sve što je živo pretvara u inertno. Sukobom znanosti i filozofije, žrtvovana je filozofija, pri čemu znanost ništa ne dobiva. Djelovanje koje filozofija zahtijeva mora se događati u materijalnome, ali se materijalno ne može kretati u irealnom svijetu koji je svojstven filozofiji. Znanost mora postupati prema živome kao prema inertnom i što dublje uranja u dubine života, više će i prostora otvoriti filozofiji koja bi nad znanstvenom istinom postavila spoznaju druge vrste. Zajedničkim razvojem znanosti i filozofije dosežemo sam bitak u njegovim dubinama.[68]

Osim prirodnih znanosti, ništa su nam manje potrebne humanističke i društvene znanosti. Potrebna nam je umjetnost, književnost, filozofija te sva ona područja koja su upravo domena intuicije. To nam je potrebno jer nema mišljenja bez onog što Bergson zove refleksijom intuicije u intelektu. Znanost može obećati blagostanje ili zadovoljstvo, a filozofija bi nam mogla pružiti radost jer daje nam i više snage za djelovanje i življenje.[69]

Materijalna stvarnost sa sobom veže pojmove prostora, trajanja i protežnosti. Sve ono što inteligencija može pojmiti, stavljamo u intelektualnu kategoriju, a sve ono što nadilazi inteligenciju, možemo staviti u kategoriju duha. „Inteligencija je pažnja koju duh pozajmljuje materiji.“[70] Materija ne određuje oblik inteligencije kao što ni inteligencija ne nameće svoj oblik materiji. Inteligencija i materija postupno su se prilagođavale jedna drugoj kako bi se zaustavile u zajedničkom obliku. Ta bi se prilagodba odvijala potpuno prirodno jer isti obrat istog kretanja istovremeno je stvorio intelektualnost duha i materijalnost stvari.[71]

[68] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 78-79.
[69] Usp. Iris TIĆAC, *Marija Brida i Roman Ingarden: dva fenomenološka „čitanja“ Bergsonove koncepcije intuicije*. Filozofska istraživanja, (2019.), 39. (2.), 313–333., 332.
[70] Mark LOSONCZ, *Pojam pažnje u Bergsonovoj i Husserlovoj filozofiji.* Filozofska istraživanja, (2020.) 40. (4.), 829–839., 832.
[71] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 80.

4.3. Skica teorije spoznaje zasnovane na analizi ideje nereda

Sve operacije naše inteligencije teže geometriji kao točki u kojoj nalaze svoje potpuno dovršenje. U prirodi postoji savršen red s puno složenosti. Taj je red ustanovila inteligencija i ona mu se divi. Koristimo li našu inteligenciju da stvarnost, jer možemo, sve više razlažemo i individualiziramo na što manje jedinice, učinit ćemo kako vidimo puno manje, nego što stvarnost jest. Ovo možemo prikazati primjerom pjesnika koji čita svoje stihove. Dok slušamo izvedbu, možemo ući u pjesnikove misli, utonuti u osjećaje, proživjeti njegovo stanje koje prenosi u riječi i rečenice. Cjelokupni je dojam jedinstven i kompletan. Ako se prebacimo iz stanja opuštenosti u stanje analize, u kojoj ćemo svaku riječ gledati zasebno te ih dalje dijeliti na slogove pa na slova te njegovu interpretaciju gledati kao skup zvukova i tonova zasebno koji su u savršenom redu, izgubit ćemo onaj prvotni cjelokupni dojam. Za izgubljeni se dojam ne treba ništa dodati, dovoljno je nešto oduzeti. Beskrajna složenost dijelova i njihova savršena međusobna usklađenost stvaraju smislenu i veličanstvenu stvarnost koju možemo doživjeti kao takvu samo ako smo opušteni i prepušteni čistom opažanju.[72]

Stvaralački čin u usklađenom redu savršene složenosti i geometrije događa se u obratu. Usložnjavanje matematičkog reda samim sobom neće uvesti u svijet ništa novo, a moć stvaranja koja je vezana uz inteligenciju i svijest jednom kada je postavljena samo treba odlutati od same sebe da bi se opustila, opustiti da bi se protegnula, protegnuti se da bi matematički red koji vlada u rasporedu elemenata očitovao prekid stvaralačkog čina. Stvaralački se čin događa u trajanju tako da matematičkim mjerenjem stvarnosti stvaralaštvo brišemo iz dometa duha koja može ići u oba smjera, ali je sklonija geometriji.[73]

Stvarnost je uređena točno u onoj mjeri u kojoj zadovoljava naše mišljenje. Red je sklad između subjekta i objekta. Duh može ići u dva suprotna smjera. Može slijediti svoj prirodni smjer – to je napredovanje u obliku napetosti, neprestanog stvaranja, slobodne djelatnosti. Obratni smjer vodi do geometrijskog mehanizma. U oba slučaja kažemo kako postoji red jer u oba procesa duh zatiče sebe. Prva vrsta reda je životna ili „htjeti“, a druga je inertna i automatska. Primjer geometrijskog reda mogu biti astronomski fenomeni koji se očituje u zadivljujućem redu, a možemo ga matematički

[72] Usp., Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 82-83.
[73] Usp. Isto, 84-85.

predvidjeti. Ništa manji zadivljujući životni red naći ćemo u glazbenoj simfoniji koja je genijalnost, originalnost i nepredvidljivost sama. Zdrav se razum nalazi između tih dviju vrsta reda dok ih instinktivno i povezuje.[74]

Sagledavajući evoluciju života činit će nam se da životni red, onakav kakav se nudi u iskustvu koje ga dijeli, pokazuje istu narav i obavlja istu funkciju kao i fizički red. I jedan i drugi uzrokuju to kako se naše iskustvo ponavlja i dopuštaju da naš duh poopćava. Otuda dolazi ideja o općem redu u prirodi koji približava dva reda. S jedne strane imamo zakon, a s druge rodove. Mislioci su tijekom povijesti brkali općenitost zakona i općenitost rodova označavajući ih istom idejom. Općenitost je rodova objašnjavala općenitost zakona i obrnuto.

Općenitost je dvoznačna ideja koja sjedinjuje međusobno nespojive predmete i elemente. Ljudi se u početku nisu pitali zašto se priroda podvrgava zakonima, već zašto se uređuje po rodovima. Ideja je o rodovima, prema tome, starija od ideje zakona i pripada više antičkom razmišljanju. Tek kasnije, opažanjem materije stvorili smo virtualne rodove nastojeći sazdati materiju u njih. U modernoj znanosti rodovi moraju naći način slaganja sa zakonima. Ono što je za nas iz ovoga važno je kako se životni red, koji je bitno stvaranje, manje očituje u svojoj biti, no u svojim slučajnostima koje oponašaju fizikalni i geometrijski red te poput njega predstavljaju nam ponavljanja koja čine poopćavanje mogućim.[75]

Život je u cjelini evolucija, to jest neprestana mijena. Može napredovati samo posredstvom živih bića koja su njegovi čuvari. „Za Bergsona razvitak života trajno je stvaranje nečeg novog. Razvitak života je slobodno stvaranje.“[76] Kako bi novosti u vrstama rasla i sazrijevala, potrebno je tisuće ponavljanja jedinki u prostoru i vremenu. Nasljeđivanje ne prenosi samo svojstvo, ono prenosi i uzmah pomoću kojeg se vrste mijenjaju, a taj je uzmah životnost sama. Ponavljanje koje služi kao osnova poopćenjima bitna je u fizikalnom redu, slučajno u životnom redu. Prvi je automatski red, a drugi možemo nazvati „htjeti“. Glavni problem spoznaje je zašto je u stvarima red, a ne nered. Kada uđemo u sobu i vidimo nered, to zapravo nije nered nego red druge vrste. Soba je uredna ako je sve savršeno posloženo, ali prema redu koji je „htjeti“, a ne automatski. Taj

[74] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 87.
[75] Usp. Isto, 88-89.
[76] Ivana SKUHALA KARASMAN, *Hrvatska filozofkinja Ivana Rossi o filozofiji Henrija Bergsona*, 476-477.

red uredna osoba svjesno unosi u svoj život. Nered bi bio odsutnost ovog reda, a zapravo je to prisutnost drugog reda u funkciji prvog ne gledajući ga u funkciji njega samog.

Utvrđivanje postojanja dvaju nezavisnih redova u prirodi bitno je radi razumijevanja evolucije. Nemoguće je zamisliti međustupnjeve u redu iste vrste u kojem bi se geometrijski red razvio u životni. Nužna je bila ova analiza redova kako bismo pokazali kako geometrijski red ne treba objašnjenje jer je on čisto dokinuće obrnutog reda, a dokinuće je uvijek zamjena.[77]

Princip do kojeg smo došli i koji je vrijedan ovog svega je svijest. Naša je svijest svijest određenog živog bića koje je položeno u točku prostora i prisiljena je, premda se kreće unaprijed, gledati unatrag. Kako bi se svijest podudarala s nečim od svog principa, potrebno je odvajanje od onoga od čega je sačinjeno i priključi onome što se sačinjava. Prolazeći kroz materiju predajući joj život, potrebno je da se stvari organiziraju činom volje. Kako bismo dospjeli do svekolikog principa života, i materijalnosti moramo ići dalje od svijesti s pomoću intuicije. Doživljavanje intuicije ograničeno je trenutkom. Ona je ono što u svakom sustavu vrijedi više od sustava i što ga nadživljava. Možemo se poslužiti dijalektikom koja razvija rezultate te intuicije koja je nadilazi. Dijalektika je ono što osigurava slaganje naše misli s njom samom i mnogo raznovrsnih slaganja. Vrhunac bi bio slaganje svih filozofa međusobno.[78]

Naša volja čini čudo stvaranja koje se odvija bez kraja tako što biće premjestimo u našu volju, a samu našu volju u impuls koju ona nastavlja. Svako čovjekovo djelo koje uključuje dio slobode i svako kretanje organizma koje očituje spontanost, donosi nešto novo na svijet. Mi nismo životna struja sama, više smo kao zamrznuta supstanca koju životna struja vuče duž svog puta. Svijest je prikovana za organizam koji ga podvrgava općim zakonima materije. Stvaranje u materiji činom duha bilo bi kao stvaranje pjesme mislima pjesnika s pomoću slova alfabeta.[79]

Život koji evoluira na površini planeta vezan je uz materiju. Ako bi bio čista svijest, bio bi čista stvaralačka djelatnost. Dok je prikovan za organizam i zakone materije, čini sve kako bi se oslobodio od tih zakona. Iako je nesposoban zaustaviti materijalne promjene, uspijeva ih usporiti. Evolucija života nastavlja početni impuls koji

[77] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 90-91.
[78] Usp. Isto, 92.
[79] Usp. Isto, 92.

je odredio razvoj biljaka i životinja, ograničava rasipanje energije i sprema je za mogućnost postupnog korištenja iste. Ono što zaključujemo iz zakona o očuvanju energije je kako se jedna stvarnost raščinja kako bi se druga sačinjala. Postoji središte iz kojeg sve stvari iskrsavaju poput rakete, a to središte nije stvar, nego neprekidno iskrsavanje. Možemo reći kako bi to središte bio Bog te tako određen ne bi imao ništa u sebi sačinjenoga, već je on neprestan život, djelovanje, sloboda. Stvaranje nije misterij ako ga doživljavamo kad god slobodno djelujemo. Ne postoje stvari koje nije sačinio razum. Teško je razumjeti kako materiju bez forme čini forma bez materije.

Život je u stvarnosti kretanje, materijalnost je obrnuto kretanje, a svako je od tih dvaju kretanja jednostavno. Materija koja oblikuje svijet služi životu koji njome prolazi stvarajući iz nje živa bića. Drugo se kretanje suprotstavlja prvom, dok prvo poprima nešto od drugog te otud proizlazi način života između njih koji je zapravo organizacija. Jedinstveni uzmah prolazeći generacijama povezuje individue i vrste među sobom te čini iz niza živih bića jedan jedini val koji struji materijom. Ako opažamo neki organizam, razum može zaključiti kako je organizacija organizma koja je beskrajno složena sasvim slučajna ili da je organizam složen izvanjskom silom koja je nedokučiva razumu. I složenost i nedokučivost zapravo su djelo razuma. Promatramo li stvarnost duhom, koji je imanentan moći djelovanja i svijetu stvaranja, umjesto inteligencijom, sve će se premjestiti u kretanje i sve ćemo razriješiti u kretanju te ćemo upotpunit razmatranja o evoluciji života te ćemo jasno vidjeti što je slučajno i što je bitno u evoluciji.[80]

[80] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 95-96.

4.4. Stvaranje i evolucija

Uzmah života sastoji se u zahtjevu za stvaranjem prihvaćajući materiju koja je nužnost te nastoji u nju uvesti što je više moguće neodređenosti i slobode. Kako bi se uzmah realizirao, stvorio se biljni i životinjski svijet. Kako bi došli do kretanja, potrebna je energija. Energiju svi zapravo dobivamo preko sunca koju biljke skladište, a bez obzira na vrstu prehrane na kraju prehrambenog lanca, uvijek netko konzumira te biljke i njenu energiju prenosi dalje. Ono što bi životni uzmah želio postići je da se život, biljni i životinjski, napuni energijom i otpusti u sve vrste kretnji s kojim će se izvršavat beskrajno raznovrsne radnje. Uspio bi u tome ako bi njegova moć bila neograničena, ali je uzmah konačan i dan je jednom za svagda. Ne može svladati sve zapreke. Stalno se suočava s otporom, a evolucija je organskog svijeta upravo put te borbe. Putem te borbe dogodila se dioba na biljno i životinjsko carstvo. Kako bi došli do slobodnijih čini, došlo je do stvaranja organizama koji mogu brzo konzumirati puno energije za mnoge vrste kretanja. Svaka se vrsta ponaša kao da se opće kretanje života zaustavilo na njoj. Otud nesloga u prirodi među vrstama za koju ne smijemo činiti odgovornim princip života.[81]

Život je na zemlji, teoretski, mogao i drugačije izgledati kada bi umjesto ugljikova dioksida, priroda izvlačila kisik iz nekih drugih spojeva. Kemija, anatomija i fizionomija živih tijela bila bi značajno različita. Očuvala bi se samo senzomotorička funkcija, barem u svojim učincima. Ako je životni uzmah univerzalan, možemo pretpostaviti da postoji mogućnost života i izvan našeg planeta, ali u sasvim drugačijem obliku. Bilo bi moguće postizanje svega onog čega smo svjedoci na zemlji, pa čak i više, s uvjetima koji su mu dani na drugom planetu.[82]

Nakon svega što smo analizirali, nameće se pitanje: zašto se jedinstveni uzmah ne bi utisnuo u jedno jedino tijelo koje bi beskonačno evoluiralo? Najbolja je slika životnog uzmaha u fizikalnom svijetu sam život. Život je psihološkog reda i u naravi mu je zahvatiti mnoštvo članova koji se međusobno prožimaju. Mnogostrukost i jedinstvo određenja su prostora i kategorije razuma. Ono što je psihološke naravi ne bi se moglo primijeniti na prostor kao ni posve ući u prostor razuma. Ako se osoba doživljava kao jedna, u njoj se javljaju glasovi doživljaja i osjećaja između kojih je podijeljena individualnost.

[81] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 96.
[82] Usp. Isto, 97.

Ako se osoba doživljava mnogostruko, svijest se buni tvrdeći kako su osjećaji, doživljaji i misli vlastite apstrakcije koje čini nad samim sobom. Potrebno je prihvatiti jezik razuma jer razum i ima jedini jezik koji objašnjava mnogostruko jedinstvo i jednu mnogostrukost. Ako je u doticanju s materijom život usporediv s uzmahom, sagledan u samom sebi on je virtualnost. Tisuću težnji postaju tisuću stvari kada postanu usporedive jedne s drugima, a za to im je potrebno postojanje u prostoru. Doticaj s materijom čini razdruživanje. Materija u zbiljnosti dijeli samo ono što je virtualno mnogostruko te je individualizacija djelomice djelo materije, a djelomice učinak onog što život nosi u sebi. To je isto kao pjesnički osjećaj koji se ostvaruje u zasebnim strofama, stihovima i riječima za koje možemo reći kako sadrže mnogostrukost individualnih elemenata i kako je materijalnost jezika ona koja ga stvara. [83]

Život je ravnoteža između individualizacije i udruživanja. Individue se sklapaju u društvo, društvo okuplja individue oko sebe tako da ono na neki način opet postaje nešto individualno koje ponovo teži novom udruživanju. Primitivni su se organizmi tako udruživali i slagali razvijenije organizme koji su se dalje razmnožavali dijeljenjem. Prirodi je dovoljan mali poticaj koji bi prevagnuo za stvaranje individue ili društva. Od dna do vrha živih bića očituje se isti zakon. To je ono što izražavamo kad kažemo kako su jedinstvo i mnogostrukost kategorije interne materije i kako životni uzmah nije ni čisto jedinstvo ni čista mnogostrukost, te kako njegova odluka nikad neće biti konačna. Evolucija života u dvostrukom smjeru individualnosti i udruživanja nema ništa slučajnog, već ona potječe od same biti života.[84]

[83] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 98.
[84] Usp. Isto, 99.

4.5. O iskonu i odredištu života

Ako su naše analize ispravne, onda je i svijest u iskonu života. Sama svijest koja je zahtjev za stvaranjem očituje se gdje je stvaranje moguće. Spava kad je život u automatizmu, budi se kad dođe do izbora. Razvoj svijesti se ravna prema razvoju živčanih središta. Iako se čini kako svijest izbija iz mozga, to nije tako. Mozak i svijest međusobno si odgovaraju jer jednako mjere kvantitetu izbora kojom živo biće raspolaže. Što je oštrica nožu, to je mozak svijesti. Pomaže mu prodrijeti u tkivo bivanja. Tako čovjekov i majmunov mozak mogu biti slični, ali im svijesti nisu usporedive i mjerljive. Čovjekova svijest vezena je za kreativnu slobodu. Životinje su zatvorene u rutinu u kojoj ako se i dogodi prostor za kreativno djelovanje, ono se ne događa.

Čitava je povijest života bila povijest nastojanja svijesti podignuti materiju. Nastojalo se da se materijom, koja je nužnost, stvori oruđe slobode te izradi stroj kojim bi se pobijedio mehanizam. Osim kod čovjeka, svijest se dala uhvatiti u mrežu automatskog mehanizma koje je sama izgradila. Čovjek koristi svoju nadmoćnost mozga i uspijeva se oduprijeti ovoj mreži. Okreće automatizam protiv sebe samoga i njime ovladava. To duguje svom jeziku koji svijesti pruža nematerijalno tijelo u koje se utjelovljuje. Ne mora se oslanjati isključivo na materijalno tijelo. Duguje to i društvenom životu koji skladišti znanja i prenosi ga idućim generacijama. Čovjek je jedini napravio skok, dok su svi drugi organizmi ostali na rubu odskočne daske s koje je život uhvatio svoj uzmah.[85]

[85] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 99.

4.6. Čovještvo

Čovjek se nameće kao konac i cilj evolucije. Život je u svojoj biti struja gurnuta kroz materiju, bez projekta i planova, koja iz nje pokušava izvući što više može. Ostatak prirode nije stvoren po čovjekovoj mjeri jer smo se borili i borimo se protiv drugih vrsta. Bilo bi pogrešno smatrati čovještvo unaprijed oblikovanim u evolucijskom kretanju. Ne možemo reći ni kako je čovjek ishod evolucije jer postojanjem čovjeka nisu prestale postojati druge vrste. Život se čini poput velikog vala koji se širi iz središta i zaustavlja pretvarajući se u valove na mjestu. Postojala je samo jedna pukotina kroz koju je val slobodno prošao. Taj slobodni val predstavlja čovjeka.

Čovjek beskonačno nastavlja životno kretanje, ali ne povlači sve ono što život nosi u sebi. „Sve se zbiva kao da se neko neodređeno i nejasno biće, koje možemo zvati kako god želimo, čovjek ili nadčovjek, pokušavalo ozbiljiti, a to mu je uspjelo samo tako što je putem ostavio dio samog sebe.“[86] Ti ostavljeni dijelovi predstavljaju ostatak životinjskog i biljnog svijeta skupa s onim što je pozitivno i superiorno slučajnostima evolucije. Nesklad se u prirodi ublažava shvatimo li kako je organski svijet poslužio čovjeku postati to što jest.

Svijest je kod čovjeka inteligencija, a ujedno i intuicija. Inteligencija i intuicija predstavljaju dva suprotna smjera svjesnog rada. Intuicija ide smjerom života, dok inteligencija ide u obrnutom smjeru gdje se ravna s materijom. Savršeno bi čovještvo bilo ono u kojem bi ova dva oblika djelatnosti postigla svoj puni razvoj. Drugačija bi evolucija mogla voditi ili još inteligentnijem ili još intuitivnijem čovještvu. Čini se kako je u našem svijetu svijest žrtvovala intuiciju u korist inteligencije kako bi lakše svladala materiju. Intuicija je ipak ostala tu, ali kao nešto manje jasno. Na trenutke se oživi tamo gdje je život u igri. Filozofija pomaže intuiciji da se održi loveći trenutke u kojima se ona povremeno pojavi. Intuicija je sam duh i sam život. Od inteligencije nikad nećemo dospjeti do intuicije. Potrebno je premjestiti se u intuiciju s pomoću filozofije kako bi doživjeli mentalno jedinstvo u svijesti.[87]

Što se tiče čovjeka, evolucijski nas je proces ostavio kao živa bića u kojima se um naglo uzdignuo iznad instinkta. Čovjekov je um sklon ukrućivanju njegovih instinkta i tako mu je oteo njegovu slobodu. Um nameće svijetu vlastita pojmovna ograničenja i tako

[86] H. BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 101.
[87] Usp. Isto, 99-101.

ga prikazuje iskrivljeno. Zapravo smo jako daleko od racionalističkog učenja koje vidi u umu oslobađajuću snagu. Najviši je oblik instinkta intuicija koja je neka vrsta duhovne djelatnosti što je neposredno u skladu sa svijetom. Dok um iskrivljuje, intuicija zahvaća iskustvo kakvo ono jest. Teškoća s umom je što odgovara samo diskontinuitetu materijalnog svijeta. Život je kontinuiran i um ga ne može razumjeti pa se moramo osloniti na intuiciju.[88]

[88] Usp. Bertrand RUSSELL, *Mudrost Zapada.* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970.), 292-293.

4.7. Život tijela i život duha

Filozofija nas uvodi u duhovni život. Istovremeno nam pokazuje odnos života duha prema životu tijela. Velika je greška to što smo se uvjerili da je duhovni život izdvojen od svega ostalog i da je smješten u prostoru iznad zemljom te toliko daleko zaklonjen da se čini kao privid. Filozofija intuicije bit će negacija znanosti ne odluči li znanost vidjeti život tijela na putu koji vodi životu duha. „Uloga je filozofijske intuicije omogućiti nam cjelovitiju percepciju realnosti premještanjem ili konverzijom naše pozornosti koja se upravlja prema onome što ne služi praktičnim svrhama.“[89] Uzmah života protječe prolazeći generacijama ljudi i dijeleći se u individue. Tako se neprestano stvaraju duše koje su, međutim, postojale već prije. Duše su kao pritoke u koje se ulijeva velika rijeka života u svojem strujanju kroz tijelo čovještva.

Svaka duša u stvaranju dobije i svoju svijest. Ta je svijest različita od organizma kojem se udahnjuje život. Sudbina svijesti nije vezana uz sudbinu moždane materije jer nisu međuovisne. Svijest iako je slobodna, ne može proći materiju a da se na nju ne osloni. Prilagodba je materiji ono što se naziva intelektualnošću, a inteligencija okrećući se slobodnoj svijesti, nju prirodno stavlja u okvire materije. Ona će slobodu uvijek opažati u obliku nužnosti te će zanemarivati novosti i čin slobodnog stvaranja. Svijest nam daje više snage za djelovanje i za življenje. S njom se više ne osjećamo usamljeni u čovještvu, a čovještvo nam se ne čini osamljeno u prirodi kojom vlada.

Sva organska bića, od najneznatnijeg do najuzvišenijeg, od početka života pa do vremena u kojem se nalazimo, drže jedan nedjeljivi impuls i predaju se istom izvanrednom uzmahu koji slama svaki otpor, sposoban da prevladava mnoštvo zapreka, a možda i samu smrt.[90]

[89] Iris TIĆAC, *Marija Brida i Roman Ingarden: dva fenomenološka „čitanja“ Bergsonove koncepcije intuicije*, 325.
[90] Usp. Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija,* 102.

ZAKLJUČAK

Proučavati stvaralačku evoluciju u sadašnjosti bilo bi kao početi proučavati neki pisani rad imajući samo zaključak. Počevši od stvarnosti koju je zatekao i odmaknuvši se iz okvira mehanicizma i finalizma, Bergson je razvio teoriju stvaralačke evolucije. Njegova filozofija temelji se na ideji trajanja. Bergson život ne promatra kao niz statičnih stanja, nego kao neprekidni proces kretanja, stvaranja i samoostvarenja kroz biljni i životinjski svijet. U tom procesu središnju ulogu ima svijest koja kroz intuiciju prodire u samu bit stvarnosti, odnosno u ono što se ne može racionalno izmjeriti ni izraziti. Njegova rasprava s Einsteinom ne pokazuje sukob filozofije i fizike, nego njihovu nužnu nadopunu. Einsteinovo vrijeme je mjerljivo, objektivno i vanjsko, dok je Bergsonovo vrijeme ono koje živimo.

Njegov središnji pojam i okosnica stvaralačke evolucije je *élan vital* – životni uzmah. On simbolizira silu koja pokreće sav živi svijet usmjeravajući ga prema raznolikosti, razvoju i duhovnom usponu. U središtu se te evolucije nalazi čovjek kao vrhunac evolucije – biće koje posjeduje svijest o sebi i sposobnost slobodnog autonomnog stvaralačkog čina.

Iako je Bergson dao svoju posljednju riječ prije skoro 80 godina, njegova filozofija koja je pratila stvaralačku evoluciju od početka svijeta do njegove smrti, može nastaviti pratiti i nove suvremene pojave. Pojava za koju smatram kako bi je trebalo promatrati kroz prizmu Bergsonove filozofije jest umjetna inteligencija. To je novi oblik inteligencije koju treba ozbiljno shvatiti i odrediti joj mjesto u lancu stvorenih inteligentnih bića te provjeriti može li po svojoj naravi pripadati uzmahu života i djelu stvaralačke evolucije.

Pišući o stvaralačkom duhu, pronalazio bih poveznice između životnog uzmaha i Duha Svetoga, u smislu kako je način djelovanja životnog uzmaha sličan djelovanju Duha Svetoga. Takva poveznica daje i teolozima prostor za uplitanje u ovu temu.

Kako već pet godina pišem magistarski rad često sam dolazio u priliku da prijateljima spomenem Bergsona. Iako nitko od njih nije čuo za njega, svi su nekada razmišljali o njegovoj filozofiji. Stvaralačka je evolucija mnogima zanimljiva tema i šteta

je što sam Bergson, kao i djela ovog nobelovca, neopravdano pao u zaborav u popularnoj filozofskoj literaturi dvadesetog stoljeća.

Svako čovjekovo djelo koje uključuje dio slobode stvaralački je čin. Tako bi, prema Bergsonu, sve što je ovdje samostalno napisano bilo stvaralačko djelo. Baveći se cijelim radom kreativnošću, bilo bi pogrešno ne zaključiti ovaj rad slobodnim činom koji nadilazi mehanicizam i finalizam akademskih okvira. Životni uzmah uvijek pronađe suradnika za svoje kreativno stvaranje. Nadam kako da sam potaknut intuicijom surađivao i da će životni duh donijeti nešto novo za svijet ovim skromnim ljudskim radom. Koliko god stvaralački nadahnut bio, ovdje će se životni uzmah morati zaustaviti posljednjom rečenicom. Neka kraj životnom uzmahu za ovo djelo, do pronalaženja novog suradnika za filozofski rad, bude ova rečenica.

LITERATURA

A. D. Sertillanges, *Bergson apologeta.* Obnovljeni život 23 (2) (1942) 207-215.

Anri BERGSON, *O smehu*. (Beograd: Ukronija, 2020.).

Anri BERGSON, *Materija i pamćenje.* (Beograd: Fedon, 2023.).

Ante KUSIĆ, *Kršćanski mistici u Bergsonovu učenju.* Crkva u svijetu, 22 (2) (1987) 127-139.

Bertrand RUSSELL, *Mudrost Zapada.* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970.).

Goran GRETIĆ, *Sloboda i vremenitost bitka.* (Zagreb: Demetra, 2002.).

Henri BERGSON, *Stvaralačka evolucija*. (Zaprešić: HAUZ, 1999.).

HENRI BERGSON, *Ogled o neposrednim datostima svijesti*. (Zagreb: Demetra, 2000.).

Henri BERGSON, *Vrijeme i slobodna volja: Esej o neposrednim datostima svijesti.* (Zagreb: Feniks knjiga, 2011.).

Iris TIĆAC, *Marija Brida i Roman Ingarden: dva fenomenološka „čitanja" Bergsonove koncepcije intuicije.* Filozofska istraživanja, 154 God. 39 (2019) Sv. 2 (313–333).

Ivana SKUHALA KARASMAN, *Hrvatska filozofkinja Ivana Rossi o filozofiji Henrija Bergsona*. Obnovljeni Život, 76 (4) (2021) 469–482.

Ivan MACUT – Ivana SKUHALA KARSMAN, *Bergsonova koncepcija kršćanstva u interpretaciji hrvatskog filozofa Đure Gračanina*, Obnovljeni život, 81 (1) (2026) 31-41.

Ivan TADIĆ, *Bergsonovo poimanje Einsteinove teorije relativnosti.* Filozofska istraživanja, 103 (26) Sv. 3 (2006) 515–529.

Mark LOSONCZ, *Pojam pažnje u Bergsonovoj i Husserlovoj filozofiji.* Filofofska istraživanja, 160 (40) Sv. 4 (2020) (829–839).

Nemanja MILISAVLJEVIĆ, *Napetost i opuštenost: Memorija, život i vreme u Bergsonoj i Šelingovoj filozofiji*. Kritika 6 br. 1 (2025) 1 (91-103).

Petar JAKOPEC, *Élan vital i Bergsonova teorija evolucije*. Riječki teološki časopis, 55 br. 1 (2020) 123-134.

Sadržaj

UVOD……..……..5
1. UVODNO POGLAVLJE.……..……6
1.1 O autoru……..……..6
1.2. Bergsonova filozofija……..……8
1.3. Bergsonovo poimanje Einsteinove teorije relativnosti……...……...……12

2. EVOLUCIJA ŽIVOTA - MEHANICIZAM I FINALNOST……..…….15
2.1. O trajanju općenito. Anorganska tijela. Organska tijela: starenje i individualnost ……..15
2.2. O transformizmu, radikalnom mehanicizmu i finalizmu……...…….18
2.3. Potraga za kriterijem i promjene……21
2.4. Životni uzmah……...23

3. RAZILAZNI SMJEROVI EVOLUCIJE ŽIVOTA - ODRVENJELOST, INTELIGENCIJA, INSTINKT……..……..…25
3.1. Opća ideja evolucijskog procesa…….……..……25
3.2. Životinje i biljke……26
3.3. Veliki smjerovi evolucije života: odrvenjelost, inteligencija, instinkt…..….28
3.4. Narav inteligencije……..……..30
3.5. Život i svijest……..……...31

4. O ZNAČENJU ŽIVOTA – RED PRIRODE I OBLIK INTELIGENCIJE…….…..32
4.1. Metoda istraživanja……..…….32
4.2. Filozofija i znanost, inteligencija i materijalnost……..…….34
4.3. Skica teorije spoznaje zasnovane na analizi ideje nereda……..…….35
4.4. Stvaranje i evolucija……..……....39
4.5. O iskonu i odredištu života……..……..…41
4.6. Čovještvo…….…….42
4.7. Život tijela i život duha……..……44

ZAKLJUČAK……..……45
LITERATURA..……..……47
Sadržaj……...……..49

Izjava o autentičnosti završnog rada

Ja Ivan Popović, broj indeksa (matični broj) 02/2016, upisan na Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu izjavljujem da sam autor cjelovitog konačnog teksta završnog rada pod naslovom:

Komentar djela „Stvaralačka evolucija“ Henria Bergsona

te da taj tekst nije korišten i prijavljen kao završni rad na nekom drugom Sveučilištu.

Izjavljujem da u izradi završnog rada nisam prekršio Etički kodeks Univerziteta u Sarajevu, kao ni *Etički kodeks Katoličkog bogoslovnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu* (čl. 7, točka 6a), koje se tiču plagiranja, a koje su mi poznate.

Nadalje, svjestan kaznenih mjera predviđenih važećim zakonima, vlastitom odgovornošću, izjavljujem da dokument teksta koji se nalazi na CD-u, dostavljen zajedno s uvezanim završnim radom, u cijelosti odgovara samome tekstu završnog rada.

Izjavljujem da sam upoznat s predviđenim mjerama u slučaju plagiranja i lažne izjave.

_____

potpis studenta